

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, PROSINAC 1976. GODIŠTE XXIV.

O TZV. AORISTU IMPERFEKTIVNIH GLAGOLA

Stjepan Babić

Aorist i imperfekt komplementarna su prošla prosta vremena. Aorist se, prema našim gramatikama, tvori od svršenih glagola jednim, aorisnim, nastavcima:

-oh, -e, -e, -osmo, -oste, -oše,
-h, - , - , -smo, -ste, -še,

a imperfekt od nesvršenih drugima, imperfektnima:

-ah, -aše, -aše, -asco, -aste, -ahu,
-jah, -jaše, -jaše, -jasmo, -jaste, -jahu,
-ijah, -ijaše, -ijaše, -ijasmo, -ijaste, -ijahu.

Da bi se oblici tvorili imperfektnim nastavcima od svršenih glagola, u suvremenom hrvatskom književnom jeziku nisam zapazio drugih primjera osim dvaju jednog autora:

...ti vrhovi koji najednom postahu plavi.

S. Glumac, Pohvatajte male lisice, 133.

Jutra postahu siva.

Isto, 174.

To je vjerojatno upotrijebljeno greškom, ali ako postoje i koji drugi razlozi, ipak to možemo smatrati individualnom tvorbom oblika dok to nalazimo kod jednog pisca.

Imperfektni oblici od infinitivne osnove nesvršenih glagola s aerisnim nastavcima javljaju se u suvremenom hrvatskom književnom jeziku znatno češće. Od preko stotinu takvih primjera dosad zabilježenih navest ēu ovdje dvadesetak:

... bajah i bulaznih u skrajnjoj ekstazi.

K. Š. Đalski, Tajinstvene priče, 6.

Dapače vi ne znate kako mi je ugodno i časno što ovako sa mnom govoriste!

K. Š. Đalski, Na rođenoj grudi, 21.

I zaborav tražih.

F. Mažuranić, Od zore do mraka, 9.

Što ti sve ne snih one noći!

A. G. Matoš, Iverje, 192.

Zaludu ja tako tuvih sam sebi.

I. Meštrović, Ludi Mile, 52.

... tješih se da je samo autoritativan uvod u vedrijii čin.

I. Supek, Extraordinarius, 7.

Iz djela V. Nazora:

Što ga više gledah to se više mračih u licu.

Pastir Loda, XI

Pratih Dionysosa na vojni u Indiju.

Isto, I, 46.

Jer se u Ambrahiji rodih a lomih i po Aharnahiji svoje noge.

Isto, II, 130.

I ne mislih više na to.

Dedeck Kajbumščak, 9.

Kakvim medvjedima mi ne prkosimo i ne odoljesmo?

Isto, 17.

Takvim se mislima mučih, dok se nečemu ne dosjetih.

Isto, 65.

Iz prijevoda Biblije, Zagreb, 1968.

Uza sve to griješiše dalje (529).

A oni jednako griješiše

prkosije Višnjem u pustinji (529).

i jedoše žrtve bogova mrtvih (553).

Koliko mu prkosije u pustinji

i žalostiše ga u samotnom kraju! (529)

oni neprijatelji tvoga naroda

koji ga nekoće tlačiše (662).

Budući da takvih primjera ima i u hrvatskoj i srpskoj narodnoj usmenoj književnosti i u djelima srpskih pisaca, ta je pojava odavno zapažena i o njoj se mnogo raspravljalo. Od više autora, spomenut ćeu glavne.

Tomo Maretić,¹ Aleksandar Stojićević² i Đuro Grubor³ smatraju da ti oblici znače isto što i imperfekt.

Ljubomir Stojanović⁴ smatra da aorist imperfektivnih glagola označava trenutak svršetka glagolske radnje. August Musić⁵ misli da se radnja aorista imperfektivnih glagola vršila i izvršila, a Aleksandar Belić⁶ dopunjaje Musića pa kaže da taj aorist znači završenu imperfektivnu radnju, tj. takvu radnju koja je neko vrijeme trajala pa se završila bez obzira da li se izvršila.

Uvjerljivost tvrdnja svih dosadašnjih autora gotovo je podjednaka jer oni pravih dokaza zapravo i ne iznose. Svima je postupak gotovo isti: svi su polazili od pojedinih, većinom istih primjera i tumačili njihovo značenje, više intuitivno nego stvarnim dokazima. Sve su to više-manje gole tvrdnje ili jednostavna domišljanja. Iako Maretić, Stojićević i Grubor imaju pravo, njihove tvrdnje nisu općenito prihvaćene jer za to nije izneseno čvrstih razloga, to više što im nasuprot stoje tvrdnje trojice tako značajnih lingvista.

Nitko od njih nije tu pojavu promatrao sustavno, polazeći od tvorbe aorista i imperfekta svih glagola, a ne od pojedinih primjera. Već kad se promatraju svi primjeri kao cjelina, zapaža se da njihovu glavninu čine glagoli IV. vrste, a zatim po nekoliko glagola ostalih vrsta i da već to ima svoje značenje. Idući tim putem, dolazimo do nesumnjivih dokaza u ovom sporu.

Promatranje tvorbe imperfekta svih glagola pokazuje da se imperfekt imperfektnim nastavcima ne može tvoriti, ili bar da nije prihvatljiv, od svih glagola i da je od nekih neobičan, ili općenito ili pojedinim autorima, i da se zbog toga imperfekt katkada tvori od infinitivne osnove nesvršenih glagola aorismnim nastavcima.

Od mnogih glagola na -iti imperfekt se ne tvori imperfektnim nastavcima ako infinitiv završava na -aXiti, gdje je X koji od srednjojezičnih glasova, npr. od glagola kao što su:

privlačiti, pješaćiti, prosjačiti, tumačiti, besposličariti, gospodariti, krijumčariti, ljenčariti, rezbariti, ribariti, mudrijašiti, sektašiti ...

¹ Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, Zagreb, 1931, str. 529.

² Značenje aorista i imperfekta u srpskohrvatskom jeziku, Ljubljana, 1951, str. 96.

³ Aspektna značenja, Rad JAZU, Zagreb, 1953, 295, str. 113.

⁴ O značenju i upotrebi glagolskih oblika u rečenici, JF, II, str. 187—210.

⁵ Aorist imperfektivnih glagola u srpskohrvatskom jeziku, JF, V, Beograd, 1925/6, str. 27—41.

⁶ Aorist imperfektivnih glagola, JF, V, Beograd, 1925/6, O upotrebi vremena u srpsko-hrvatskom književnom jeziku, JF, VI, Beograd, 1927.

Maretić doduše ima *prijatèljàšah se⁷*, ali mislim da nije vjerojatno da bi koji pisac upotrijebio takve imperfekte i da je stoga za njih teško naći koju potvrdu. Matoš, pisac koji obilno upotrebljava imperfekte, koji ih gotovo uviđek tvori imperfektnim nastavcima, piše:

Ovamo pješačih deset dana ... (Iverje, 198.)

Imperfekt se ne tvori nastavcima *-jah*, *-jaše* ... od glagola na *-iti* ako bi se ti oblici neutralizirali s imperfektom glagola na *-ati*, npr. od glagola *gràbiti*, *pòjiti*, *ràditi*, zbog *gràbljah*: *gràbljati*, *pòjah* : *pòjati*, *ràdah* : *ràdati* ...

Dovoljno je promotriti potvrde za glagol *raditi* pa će se lijepo vidjeti kako ni u jednom od njih nije moguće imperfekt s nastavcima *-jah*, *-jaše* ... :

Što radiste ova dva duga dana?

A. G. Matoš, Iverje, 146.

Dadoh se odmah na rad: radih, gojah, množih ...

V. Nazor, Pastir Loda, 50.

Činismo bezakonje, bezbožno radismo.

Biblijka 552.

Tako su počeli i njezini roditelji, koji najprije radiše kao seoski učitelji ...

Vjesnik, 15. 1. 75. 12.

U takvih bi se glagola neutralizacija mogla izbjjeći nastavcima *-ijah*, *-ijaše* ..., ali to nije ostvareno, izabran je drugi put, što ove potvrde dovoljno potvrđuju.

Obično se ne ostvaruju imperfekti drugim nastavcima od glagola na *-iti* ako je ispred *-iti* nepčani suglasnik, a katkada ako je *r*, npr. od glagola kao što su:

bančiti, čeličiti, gniječiti, liječiti, kućiti, noćiti,
tračiti, bitandžiti, dirindžiti, čaditi, tuđiti,
meškoljiti, temeljiti ...

Često se izbjegavaju imperfekti nastavcima *-jah*, *-jaše* ... od glagola na *-iti* i *-jeti* koji bi jotacijom imali morfonološku promjenu, npr. od glagola kao što su *gaziti*, *slutiti*, *suditi*, *žalostiti*, *šutjeti* ...

Ako promatramo prikaz tvorbe imperfekta u Maretićevoj gramatici,⁸ onda dobivamo ovu sliku (v. iduću stranu).

Znak (+) označuje da je, po Maretiću, ta tvorba manje obična.

Izuzmemo li glagole na *-ati* (III. 2, V. i VI), koji su jednoznačno određeni, drugi gotovo svi imaju dvije mogućnosti na izbor. Promotrimo li zašto se to javlja, vidjet ćemo da se tako izbjegavaju ili neobičniji oblici s nastavcima *-ijah*, *-ijaše* ... ili neobični oblici s jotacijom zbog glasa *j* u *-jah*, *-jaše* ... A to je, ne smijemo smetnuti s uma, Maretićeva slika, rađena doduše na teme-

⁷ N. dj., str. 229.

⁸ Isto, str. 199—241.

glag. vrsta:	nastavci:		
	-ah	-jah	-ijah
I. 1.	(+)		+
2.	(+)		+
3.	+		(+)
4.		(+)	+
5.		(+)	+
6.		+	
7.	+		
II.		+	
III. 1.		+	(+)
2.	+		
IV.		+	(+)
V.	+		
VI.	+		

lju opsežne grade, ali ipak jednostrane. A Maretić uz to ni ono što je u potvrdama našao ni što je riječima priznao nije unio u tvorbu imperfekta: da se imperfekti tvore i na aorisni način.

Kad tako promotrimo potvrde hrvatske književnosti, vidimo da je slika ista kao što bi bila Maretićeva cjelovita, i to s istih razloga: imperfekt se tvori i aorisnim nastavcima da se izbjegnu ili neobični oblici s nastavcima *-ijah* ili s jotacijom zbog *-jah*. Nije čudo što pojedinci prave različit izbor između ovih mogućnosti, već prema različitim uzrocima koji do toga izbora dovode. Previše bi bilo da sada za ovo navodim potvrde, imam ih dovoljno, a za ilustraciju i previše. Primjeri na početku članka daju sliku jednoga dijela te raznolikosti. Mogu samo općenito reći na temelju opširnijega promatranja djela A. G. Matoša, V. Nazora i hrvatskoga prijevoda Biblije da Matoš upotrebljava aorisne imperfekte uglavnom kad nema drugog izbora, a veoma često upotrebljava nastavke *-ijah* da izbjegne jotirane oblike; Nazor s istoga razloga obilno upotrebljava nastavke *-ijah*, ali i aorisne imperfekte, a prevoditelji i suradnici Biblije pretežno aorisne imperfekte. Drugo je stilsko vrednovanje pojedinog izbora. Načelno bismo mogli reći: prednost trebaju imati imperfekti tvoreni imperfektnim nastavcima ako nema posebnog razloga za drugačiji izbor.

Što su aorisni oblici imperfekta prilično brojni, mislim da ima i drugih razloga. Jedan je od njih sigurno u jakoj prevlasti češih i običnijih aorisnih oblika od iste osnove, npr. jasno je da se uz normalno:

dovukoh	provukoh	uvukoh
izvukoh	razvukoh	uzvukoh
povukoh	svukoh	zavukoh
	presvukoh	

može javiti, kao što se i javio, imperfekt *vukoh*, pogotovu kad je opreka *vucijah*.⁹

Glagola na -nuti ima nekoliko stotina, gotovo su svi svršeni i imaju ili mogu imati sasvim obične aoriste na -nuh, a među njima se nalazi samo dvadesetak nesvršenih,¹⁰ i sad je razumljivo da se imperfekt tih glagola može javiti na -nuh, kao što se i javio:

Već dugo čeznuh za predubokim slastima kakog Kajina ili Nerona.

A. G. Matoš, Iverje, 196.

*... sumrak za kojim čeznuh
postade na užas.*

Biblija, 723.

Očito da je autorima bilo neprihvatljivo čežnjah, kako proizlazi iz dosadašnjih gramatika ili negramatičko čežnjah.

S velikom se sigurnošću može pretpostaviti da su neki aorisni imperfekti upotrijebljeni zbog nedovoljnoga poznavanja književne tvorbe. Pogrešno je upotrijebljen imperfekt u stihovima jednog pjesnika koji pjeva:

*... u sobi nekog hotela
živjehu čovjek i pseto.*

Tu bi trebalo ili življahu ili živješe pa to čak isključuje i tiskarsku pogrešku. Inače je pogreške zbog mogućnosti izbora i različitog tumačenja stilskih vrijednosti teško dokazati,¹¹ ali je kolebanje u upotrebi imperfektnih oblika toliko razumljivije što tome pridonose i naše gramatike. One ni dosad nisu dobro prikazivale tvorbu imperfekta ni s obzirom na građu koja je izabrana, a pogotovu na onu koja je zanemarena, a s druge su strane u svojim paradigmama davale uzorke aorista svršenih i nesvršenih glagola bez ikakve napomenе iako načelno spominju neka ograničenja.¹²

Dvojidni su glagoli poseban problem. Od glagola *čuti* i *vidjeti* nađoh veliko mnoštvo čuh, ču ..., vidjeh, vidje ..., pa je gotovo sigurno da drugih i nema. Upotrebu aorista i imperfekta pomoćnih glagola *biti*, *htjeti* i glagola nepotpuna značenja: *moći*, *morati*, *smjeti*, *umjeti*, *znati* (»polupomoćnih« glagola) trebalo bi posebno obraditi jer bi ovdje zahtijevalo previše mjesta,

⁹ Čini mi se da su aorisni oblici nesvršenih glagola potiskivali imperfektne i u jezičnoj prošlosti i u pojedinim dijalektima. Bilo bi zanimljivo kad bi se to opširnije razmotrilo.

¹⁰ Po mojem brojanju 23.

¹¹ Jedan istaknuti prevoditelj na pitanje što mu znači oblik *gajiše*, koji sam našao u njegovu prijevodu, odmah je rekao: »To je pogreška«, iako ja nisam mislio na pogrešku i premda sada znamo zašto mu se dogodila. Jedan književnik na slično pitanje pokusao je očituju pogrešku opravdati. Uspoređivanje autorskih varijanata, ako ih ima, bilo bi veoma teško, a i ono ne bi pokazalo mnogo, iako bi moglo dati neke rezultate.

¹² Npr. u Maretićevoj i Brabec-Hraste-Živkovićevoj, iako imaju načelna ograničenja, npr. Maretić, n. dj., str. 193, BHŽ, Gramatika, V. izd., Zagreb, 1963, str. 119. Ni u rječnicima slika nije bolja.

a donekle je i specifičan problem.¹³ Jedno je jasno. Zbog nekih aorista moramo proširiti popis dvovidnih glagola. Kako Vuković pokušava proširiti dvovidnost na neke glagole nepotpuna značenja,¹⁴ tako moramo učiniti uvijek kad aorisni oblik inače nesvršenoga glagola ima ili može imati svršeno značenje. Ta je pojava veoma ograničena, ali moramo i s njom računati. Kad sam kod Nazora našao primjer:

Trećega me jutra uhvatiše, dobro me izmališe, vezase me u štali.

Šarko, 54.¹⁵

pomislio sam da je to primjer za aorist imperfektivnoga glagola jer je u mojojem idiolektu *vezati* nesvršen glagol, a svršen je *svezati* i ja u takvim primjerima nikad ne bih upotrijebio *vezati*. Medutim provjeravanje u rječnicima pokazuje da je *vezati* dvovidan glagol.

Tako dvovidnost treba pripisati i glagolu *kabuliti*. Pročitavši Matoševu rečenicu

Kabulih, e su to gazde one kuće (Iverje, 30),

nisam sumnjao u aorist toga glagola ni u svršeni vid, ali kako nisam znao točno značenje, pogledao sam u rječnik dviju Matice i začudio se kad sam tamo našao *kabuliti* s oznakom »nesvr.«, a Matošev primjer pod točkom b. kao jedini i sa značenjem »misliti, prepostavljati«. Sad nam ne preostaje drugo nego ili reći da je *kabuliti* nesvršen glagol, a *kabulih* aorisni oblik imperfekta, ili da je taj glagol svršen, a *kabulih* aorist. Odlučio bih se za ovo drugo rješenje jer za to imam nekih razloga. Matoš nije glagol *kabuliti* upotrijebio u dotad potvrđenu značenju,¹⁶ nego ga je promijenio. Kad je promijenio značenje, zašto mu ne bi promijenio i vid jer je svršeni vid u skladu i s oblikom i s kontekstom (to su zaista bile gazde one kuće).¹⁷ A Matoš uz to imperfekt od nesvršenih glagola dosljedno tvori imperfektivnim nastavcima (maretičevski), kako to pokazuje analiza cijele zbirke Iverje — Novo Iverje.¹⁸ Na ne-

¹³ Nešto je pokušao J. Vuković u radu *Posebna vidska vrednost aorista kod ponekih glagola stanja u srpskohrvatskom jeziku*, Slavistička revija, X, br. 1—4, Ljubljana, 1957, str. 237—252, ali to nije dovoljno. Ako su ti glagoli vidski neutralni, a to dvovidni glagoli zapravo jesu, oni su dobrim dijelom neutralni i s obzirom na način upotrebe prostih oblika za prošlo vrijeme, odnosno neki dvovidni glagoli u jednim su oblicima svršeni, u drugima nesvršeni, a dvovidni možda samo u nekim.

¹⁴ Iako J. Vuković ima pravo kad zbog aorisnih oblika glagola nepotpuna značenja traži im druge vidske vrijednosti (rad naveden u prethodnoj bilješci) i Stevanović kad mu prigovara zbog nekih zaključaka i postupaka (Savr. sh. jezik, II, Beograd, 1969, str. 615, bilj. 2), ipak je zanimljivo da nisu pokazali koliko se upotrebljavaju *smijah*, *smjedijah*, *smjedah*, *smjedoh*. Ja u suvremenim tekstovima nalazim samo *smjedoh*.

¹⁵ A takav je i primjer: *Tko te vezá? Tko upali?* Pastir Loda, II, 36.

¹⁶ »KABULITI, kàbùlim, *impf. pristajati na što (objekat), odobravati, primati.*« (AR)

¹⁷ A. Škaljić u rječniku *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo, 1965, opisuje značenje glagola *kabuliti* svršenim glagolima »pristati, prihvati, usvojiti«.

¹⁸ Binoza, Zagreb, 1935.

koliko stotina imperfekata samo ih je pet izvedeno aorisnim nastavcima, i to *čeznuh, pješačih, radiste, snih i živjeh*, a od njih bi samo preposljednji mogao biti sporan.

Da se katkada imperfekt tvori aorisnim nastavcima zbog pjesničkih razloga. u prvom redu zbog broja stopa, ritma i sroka, nije potrebno posebno naglašavati niti navoditi primjere. Potrebno je, međutim spomenuti jedan stilski razlog. To je isticanje podudarnošću istoga završetka kao što npr. nalazimo u Matoša:

Odvije živjeh, odviše se naživjeh.

Umorne priče, 15.

Što se tiče aorisnih oblika imperfekta glagola I., II., III. l. i IV. vrste mislim da je sve jasno. No ima nekoliko primjera u kojima glagoli na *-ati* imaju u 3. l. mn. nastavak *-aše*:

... riječi zagorskog Autohtonca djelovaše na me ...

V. Nazor, Dedek Kajbumščak, 19.

One, čuo sam, igraše još neko vrijeme dalje po onoj livadi ... a onda se razidoše.

I. Meštrović, Ludi Mile, 52.

Uzalud ga predšasni župnici i svjetovaše i karaše ...

I. Raos, Župnik na kamenu, 10.

*Zaboraviše brzo djela njegova,
ne uzdaše se u volju njegovu.*

Biblija, 553.

Pred početak drugog susreta sa SR Njemačkom (B) stoje postrojeni igrači i čekaju da počne intoniranje himni. Čekaše, čekaše, pa im dosadi. I utakmica (međudržavna) poče bez himni.

Vjesnik, 24. 2. 1966. 7.

... neki znalci nas uvjeravaše da je, možda, još bolji perkelt od junetine.

Start, 20. 10. 1976. 91.

I ti primjeri imaju slične razloge kao i neki od prije navedenih, analogija. Karakteristično je da u glagola na *-ati* od šest lica tri u aoristu i imperfektu imaju iste završetke, ako zanemarimo dužine, pa ne bi bilo čudno da ima i više miješanja uz poznatu prevlast aorista. A karakteristično je da su od tri različita lica svi primjeri u 3. l. mn. jer drugih nisam našao. A to je svega nekoliko primjera na tisuće imperfekata glagola na *-ati* koji imaju normalno *-aše, -aše, -ahu*. Dakle neznatan prodor iako postoje jaki razlozi za nj. Izuveši neke primjere glagola na *-ovati*, usuđujem se ustvrditi da su ostali nastali

ili pod dijalekatnim utjecajem¹⁹ ili običnom greškom. Za opis pojave i to je dovoljno, ali je još značajnije da normativna gramatika nikako ne može dopustiti da takvi oblici, s -aše mj. -ahu, budu pravilni jer za promjenu norme na tom području nema opravdanih razloga.

Zaključak je iz svega ovoga jednostavan i jasan:

Aorisni oblici imperfekta područje je morfologije, vida i stilistike, a nije područje neke specifične vidske semantike. To znači da je aorist imperfektivnih glagola zapravo imperfekt koji se samo tvori od nesvršenih glagola na isti način kao i aorist od svršenih.

A drugi, usputni, nameće se sam od sebe:

u našim gramatikama treba tvorbu imperfekta prikazati potpunije pa reći da se tvori od nesvršenih glagola prvim i drugim nastavcima, kada kojima i ocijeniti njihovu vrijednost.

O SVREMENOJ MORFOLOŠKOJ NORMI HRVATSKOGA JEZIČNOG STANDARDA I O MORFOLOŠKIM ZNAČAJKAMA STANDARDNE NOVOŠTOKAVŠTINE UOPĆE

Dalibor Brozović

(*Nastavak*)

Iscrpnost, uostalom, ovoj obradbi standardnonovoštakavske morfologije i nije svrhom. Svrha je mnogo skromnija – kako je već rečeno, treba upozoriti na neke probleme morfološke uzusne norme i ilustrirati ih potrebnim izborom odgovarajućih primjera, treba pronaći i formulacijski uobičiti, bar u opsegu razmatranoga materijala, i neke općenite zakonitosti, sustavnosti u morfolojiji hrvatskoga književnog jezika, pa i standardne novoštakavštine uopće. A sve to treba zapravo shvaćati prvenstveno kao prilog fondu asociacija pri razmatranju normativne problematike u deklinacijskom i konjugacijskom sustavu hrvatskoga književnog jezika (koje ćemo ovdje razmatrati odvojeno). Svrha će pak biti postignuta ako taj prinos bude koristio za sintetsku gramatička djela, prije svega za znanstvenu (»akademsku«) gramatiku hrvatskoga književnog jezika, a onda i za priručne i udžbeničke gramatike (opće, sveučilišne, školske).

Jednako kako ovaj prilog ne pretendira na iscrpnost, tako nema ni pretenzija na bezuvjetnu originalnost. Pojedini zapažaji i rješenja što se ovdje nađu u općim odjeljcima i u odjeljcima o deklinaciji i konjugaciji mogu se naći u sličnu obliku (ili u *mutatis mutandis* analogu) u suvremenim gramatikama drugih slavenskih standardnih jezika, ili u općelingvističkim ra-

¹⁹ M. Šimundić u djelu Govor Imotske krajine i Bekije, Djela ANUBiH, knj. XLI, Odjelenje društvenih nauka, knjiga 26, str. 149, o imperfektu u tom kraju kaže: »Nestao je nastavak -ahu u 3. mn. i mjesto njega uvijek stoji -še: goniš, pisaš, vézaš.«